MARBODEI GALLI POETÆ VETUSTISSIMI DE LAPIDIBUS PRETIOSIS...

Marbodus : Redonensis

TOMVS SECVNDVS ELEMENTORUM

rum Physiologiæ, seu Philosophiæ naturalis, tres libros continens: Primus Animã, Secundus Plantas, Tertius Animalia describit.

Autore Ioanne Monhemio.

Coloniæ Hæredes Gymnici excudebant Anno M. D. XLIIII.

IOAN. FABRITIVS BOLANDVS.

Qui cupis ipsarum causas, & semina rerum
Nosse, creatoris munera tanta Dei.
Perlege, perspicua quod luce Monhemius, arte.
Naturæ doctus, condidit autor, opus.

AD AMPLISSIMOS, ILLVstriss. generosiss. doctissimosq; heroas Principes, Comites, utriusq; siue alterius Iuris doctores, dominos Præpositum, Decanum, & cæteros Prælatos, uniuersumq; Canonicorum ordinē laudatissimū insignis Metropolitanæ ecclesiæ Coloniensis, in sequentem Physiologiæ tomum Præfatio.

Vperiore tomo, Heroës clariss. ea quæ ad inquirenda prima Physiologiæ principia attinēt: hinc mundū uniuersum, cœlum, elementa, meteora, denique metalla atq; lapides, summa, qua potui

breuitate, facilitate, diligentiaq; explicauimus. Nunc in hoc tomo animæ naturam, uires, ac partes: plantas quoque & animalia maiore aliquanto cum uoluptate & utilitate quàm hactenus describemus. Etenim contemplari propiusq; cognoscere animam, sensus, causas appetitionum & affectuum, notitiam, uoluntatem, intellectum: adhæc admirabiles illas, & planè diuinas plantarum animaliumq; uirtutes atque opes, multò iucundissimum debet existimari, & homine ingenuo dignissimũ. Huius enim inspectio ac consideratio incredibilem uoluptatem, eamq; honestissimam animis bene liberaliterq; institutis adfert. Quod nanq; spectaculum, quæ ludi magis delectare nos possunt, quàm naturæ uarietas, si propius intueamur? Neq; tantũ

tantùm in magnis corporibus structuram, ordinem, ac uires partium omnium spectare iuuabit: sed minutissimae res uel maximam admirationem pariunt. Cùm nulla sit totius naturae pars tam humilis, tam contempta, quae non aliqua singulari uirtute praedita sit. Et non modo in leonibus, aquilis & quercubus, sed in apibus quoque, formicis, malua, adiantoq;, aut si quid abiectius, praestantes, splendidas, uixq; credibiles inesse uires atq; uirtutes comperimus. Quis igitur nō mirabiliter adficeretur, cùm admirandas has rerum considerauerit naturas? In quibus perlustrandis tanquam in speculo cernitur tremēda Dei maiestas, benignitas atq; potentia, sese in singulas res infundens, & non solùm illas creans, ac uires suas distribuens:

 sed

sed etiam uegetans, conseruans, & pascens uiuentia cuncta. Aperit enim ille (ut Propheta ait) manũ suam, & implet omne animal benedictione. Ille dat iumentis escas ipsorum, & pullis coruorum inuocantibus eum. Ille uolatilia nõ metentia nec serentia alit, ille lilia agri splendide, magnifice, & supra Solomonis ornatum uestit. Taceo admirandas & uere arcanas singulorũ animalium plantarũq; uires, quas Deus conditor omnium rerum, ipsis rebus propter humani generis utilitatem & conseruationẽ indidit: monstrauit & usum, ut his beneficijs cum gratiarum actione ad ipsius gloriam uteremur. Profecto, quocunq; nos uerterimus, quancunque herbæ aut animantis partem intueamur, nihil aliud atq; potentiam, & mira-

bilia & magnifica Dei cùm consilia, tum opera inuenimus, aspicimus, considerauimus. Harum itaq; rerum notitia & inspectio illicit hominē in Dei amorem atq; benignitatē, mentesq; ad Dei admirationem exuscitat. Monet praeterea nos hunc mundum non temerè aut casu extitisse, sed à mente aliqua aeterna ortum esse, quae diuinas illas uirtutes rebus impressit. Quae quidē ita sunt illustres, ut ueteres etiā philosophos mouerint. Ideò enim praeclare inquit Aristoteles in primo de partibus animaliū: Quum in omnibus partibus naturae insit admirandum quiddā, satis apparere naturā non extitisse casu. Quare Dei ordinationem contemnunt, ac Deum ipsum insigni afficiunt contumelia, qui ipsius beneficia hominibus ad uitae con-

seruationem concessa non admirantur, non peruestigant. Vt auari quidam & quæstui, siue turpibus uoluptatibus deditiditi homines facile: quorum alij aurum, argentum, uestes preciosas, & ædificia demirantur: alij in sola uoluptate uentris, & sui ingluuie hærent, libidinibus et cupiditatibus tetris inseruientes, hanc pulcherrimã naturæ cognitionem, morum quadam immanitate aspernantur, indigni profectò hominis uocabulo. Bestiæ enim & uolucres pleræque norunt atq; meminerunt certas herbas, quibus suæ saluti prospiciunt: serpentes fœniculum, corui aron, hirundines chelidoniam, ciconiæ origanum, apri hederam, mustelæ rutam, elephantes oleastrum, muli asplenum, cerui dictamum, cygni uiticem, quæ uulgò uocatur agnus castus,

ſtus, expetiit: quod ab ea in partu iuuantur. Turpiſsimum itaq; eſt homini ſaluti ſuæ conuenientia nō tantùm ignorare, ſed etiam contemnere. Illi igitur pluſquam frigidus fuerit circum præcordia ſanguis, quem hæc ingens utilitas atq; honeſta uoluptas non inuitauerit ad Phyſiologiam diſcendam, & ad tam uarias, tam iucūdas, utiles, diuinas rerum naturas inueſtigandas. Quum autem nos quædam Phyſiologiæ præceptiones, ad eorum puerorum utilitatem, qui ad arcanum hoc ſtudium adſpirant, conſcripſimus: ſelegimus nobis ueſtras Celſitudines huius noſtri opuſculi patronos: orantes atq; obſecrātes ut C. V. illud à ſycophantarum, quorum hoc turbulentiſſimo ſeculo numerus omniū maximus eſt, morſibus de-

fendere uelint, ac uestra autoritate cō-
rū latratus cōpescere. Neq; enim de-
erunt, qui hunc nostrum laborem conui-
cijs incessituri sunt. Damnabuntq; illud
præcipuè, quòd multa ex aliorum com-
mentarijs in hosce libellos trāstulerim:
quasi summi autores, qui me multis pa-
rasangis præcurrunt, idipsum non fece-
rint. Nonne Plinius ingens naturalis
historiæ opus ex uarijs autoribus con-
gessit? Nonne, ut alios multos omittā,
Terentius quoque inter Comicos faci-
lè princeps, se multa in Andriā suam
ex Menandri Perinthia transtulisse,
atq; usum esse pro suis fatetur, inq; eo
se magnorum autorum Næuij et Plau
ti exemplum secutum esse ait? Ingenuè
fateor, me optimorum tum ueterū, tum
neotericorum laboribus multùm adiutū
esse.

esse. Descriptiones nanque herbarum magna ex parte è Dioscoride sumpsimus, utres uerò ex Aegineta, qui Galeni compendium est. Leonhardi quoque Fuchsij, medicorum nostri seculi Alpha & ω, commentarij multùm mihi profuerunt, idem de Othonis Brunsfelsij, Euricij Cordi, Hieronymi Tragi, Conradi Gesneri scriptis aperte confiteor. Malui enim ex doctissimorum uirorum monumentis pleraque in usum nostrum transferre, quàm temerè quidquam sine illorum autoritate in publicum effutire. Atque utinã superiorum temporum homines, Aristotelem, Hippocratẽ, Galenum, Dioscoridem, atque cæteros eiusdem farinæ autores per omnia in scribendo æmulati fuissẽt, potiùs q̃ sua rancida putidaque

somnia

somnia mundo obtrusissent, nunq̃ naturalis Philosophia Medicinaq́; tot erroribus, tanta barbarie, totq́; cladibus fuisset adfecta. Sed hic ne in præfatione longior sim æquo, nihil amplius addam, q̃ ut a uobis Heroibus, tum genere nobilitate, tum uirtute atq; doctrina præstantissimus petam, quo & nos, & nostrum laborem V. C. in fidem et clientelam suscipere uelint. Hoc V. C. ita rogamus & oramus, ut maiore studio, magisq́; ex animo agere nõ possimus: quas Deus opt. max. nobis diu seruet incolumes. Coloniæ Calend. Iulij. Anno à Christo nato M. D. XLIIII.

C. V.

obsecundantiss. cliens.

Ioan. Monhemius.

LIBER PRIMVS
DE ANIMA.

De definitione Animæ,
CAPVT I.

Nima quid sit re uera, magna semper inter philosophos cõtrouersia fuit. Multi crediderunt incorporeã & separabilem immortalemque: non pauci corporeã, inseparabilem atq; mortalem. Inter quos alij animã ignem, alij aërem, alij aquam, alij terram, alij ex omnibus istis, alij ex paucioribus, alij sanguinem, alij semen, alij spiritum uitalem esse censuerunt. Medici animam dixerunt esse harmoniam & κρᾶσιν, hoc est, temperamentum. Aristoteles uerò sic definit:

Anima est ἐντελέχεια corporis physici organici uitam habentis potentia. Scribendum est ἐντελέχεια per τ, & non per δ. Sic enim Plutarchus, & Græci ferè omnes: Hermolaus quoq;, Budæus, & Lodouicus Viues legunt: atq;

atque in Ciceronis codicibus castigatioribus hoc modo inuenitur scriptum. Est autem noua uox ab Aristotele inuenta, à τέλος, id est, finis, & ἔχω habeo: quam Hermolaus nouo quoq; nomine non incommodè uertit Perfectihabiam. Boëthius uerò, actum primum interpretatur, id est, essentiam, perfectionē, absolutionem, consummationem, formamq;, seu δύναμιν quandam, secundū quam corpus naturale mouetur, agitetur, crescat, sentiat, & operationes, officia, uiresq; exerceat. Nec discrepat ἐντελέχεια cum uoce ἐνέργεια, qua utitur Aristoteles pro eodem in his disputationibus, licet ἐνέργεια in alijs locis & pro secundo actu usus sit. Est autem actus secundus actio, quæ procedit à primo actu, ut agitatio, uita, intellectus, memoria, uisus, auditus, &c. quæ nō sunt anima in corpore, sed sunt actus secunda rij, progredientes ab ipso primo actu, id est, ab anima corporis animati. Est itaque anima per se immobilis, ut probat Aristoteles contra Platonem: sed tamen est principium & causa motus. Omne autem principiū motus est immobile, igitur & anima. Idem enim non potest esse causa & effectus, principium & ortum ex principio, respectu eiusdem.

Porrò Cicero ἐντελέχειαν interpretaẽ continuatam & perennem motionem, & sic scribendum esset ἐνδελέχεια per δ: ab ἐνδελεχὲς, quod significat continuum: cuius sententiam pro uiribus defendunt Philippus Beroaldus, & Angelus Politianus. Prior tamen expositio propius accedit ad Aristotelis sententiam. Anima enim, ut diximus, est causa motionis, non ipsa motio.

Dicitur in definitione ἐντελέχεια corporis, ad differentiam eius potentiæ, uel actus in angelo aut dæmone existentis, quibus nõ adest corpus naturale, sed adsictum solummodo, & adsumptum aliunde præter naturam eorum. Quare & hæc definitio animæ separatæ per mortem à corpore non conuenit, sed eius consideratio ad Metaphysicam, seu Theologiam pertinet. Additur præterea, corporis physici, ut excludantur corpora accidentaria uel artificialia, quæ tamẽ si habeãt operationes & motiones suas, tamen non dicuntur animata.

Organicũ uerò corpus uocatur hic, quod habet discrimen, situm, & figuram membrorum, ac partium in se principalium: ut cor, cerebrum, caput, uiscera, instrumenta sensuum, in animali; cortex, radix, truncus, caulis, medulla,

dulla,ſemen,in planta. Organum dicitur pars corporis animati certo temperamento, figura, & ſitu condita ad certas functiones aptas illi naturæ. Adijcitur autem organicum: quia ſunt & corpora, quæ non habent organa: ſic lapis,metallum,meteoron,cœlum, quæ quãuis mouentur,tamẽ nullum habent iſtiuſmodi inſtrumentum creſcendi, generandi,ſentiendi.

Additur poſtremò, uitam habentis in potentia,ad differentiam inanimati corporis,q̃d ne in potentia quidem uitam habet,nedum in actu. Item cadauera tametſi organica ſint corpora,nullam tamen habent uitam in potentia ſaltem naturali,uel propinqua. Habere autem uitam in potentia, eſt operationes uitales atq; animales ſuo tempore ac modo, per uim animæ ſecum habitãtis præſtare. Sic corpus dormientis,quamuis non uidet, neq; audit actu, eſt tamen animatum, quia potentiam habet uidendi,audiendi, & ſimilium ſi euigilet rurſum: ſic ſemina frugum in domibus repoſita ſunt animata corpora, quamuis actu non exerceant operationes uitales, ſed quia exercere poſſunt terra fertili iniecta, tum enim creſcũt, ſeminant,gignunt,fœtificant.

Definit Aristoteles sic quoq; animam: Anima est principium, quo uiuimus, sentimus, mouemur, ac intelligimus primum: uerùm hæc definitio conuenit potissimùm animæ rationali ac humanæ.

De animæ partibus ac potentijs.

CAPVT II.

Animæ species, seu partes sunt tres: Vegetatiuum, Sensitiuum, Rationale. Plantæ habent tantùm uegetatiuum, Brutis inest sensitiuum, fungens quoq; officijs uegetatiui: Homines possident rationale, officia uegetatiui sensitiuiq; complectens. Quidquid enim potest uirtus minor, id etiam, atq; amplius eo potest uirtus & potentia maior. Habet itaque homo non tres, sed unam animam.

Vegetatiui uires sunt: nutritiuum, augmentatiuum, & generatiuum: quorū hoc ad conseruationem suæ speciei: priora duo ad conseruationem indiuidui ualent.

Sensitiuum, præter dictas potentias, habet uisum, auditum, gustum, odoratum, tactum, sensum communem, imaginatiuum, memoratiuum, concupiscitiuum, motiuum loco.

B Præ-

Prædictæ uires, seu operationes omnes, uocantur organicæ, quia animaeas non nisi in corpore, per que eius partes, ueluti per instrumenta exercere potest.

Rationale tredecim prædictas uires, & præterea duas operationes non organicas complectitur: quibus & si sensus interiores seruiũt, & obiecta offerũt, tamen anima etiam eas extra corpus sine adminiculo organorum, uel etiam separata à corpore exercere potest: Intellectiuum scilicet, & uoluntarium, quorum posterius rectè uocatur appetituum intellectiui. Nam affectus illi organici, in corde, iecinore & uisceribus uocantur appetitiua sensitiui. Est quoq; motus quidam animæ non organicus, quo mouetur etiã anima localiter extra corpus, & separata à corpore. Tali motu beatorum & defunctorum animæ feruntur. Tali etiam motu anima Hermothæi Clazomenij apud Plinium mouebatur, quæ extra corpus errare in longinqua consueuit, ac inde redire in corpus.

Porrò anima, cuius actio corporalis est, ut uegetatiuum & sensitiuum nõ aliunde aduenit, sed nascitur in corporibus ex natura seminum. Mens, siue rationale solùm extrinsecus

accedit, atq; diuinum est: diuinitus enim nouū creatur, & inseritur humanis corporibus, cùm membra iam in utero formata figurataq; sunt ad hoc, ut mentem recipere possint.

Gradus uitæ sunt quinq; uegetatiuum, sen sitiuum exterius, & interius: appetitiuum, lo co motiuum, intellectiuum uel rationale.

De uegetatiuo & nutritiuo.

CAPVT III.

Vegetatiuum est actus substantialis corporis physici organici, quo id ipsum nutritur, augetur, & sibi simile generare potest. Obiectum eius, est alimentum. Organū in animali est epar, in plantis radix & medulla. Primum eius officium, est nutrire.

Est itaq; nutritio, conuersio nutrimēti extrinsecus aduenientis in substantiā aliti corporis, facta ui caloris naturalis, ad recuperādum q́d absumi cœperat. Organa nutritionis sunt os, œsophagus, uentriculus, epar, & uenæ deferentes sanguinem. Nutritioni attribuuntur quatuor operationes seu facultates, attrahendi scilicet, & retinendi, digerendi (seu Latinius, coquendi: digerere enim significat distribue-

re) & expellendi potentia.

Vis attrahendi alimenti per os & gulam in ipsum stomachum, uel in plantis per radicem in medullam uirtute calidi & sicci trahit.

Retinēdi facultas attractum alimentū per frigidum & siccum in stomacho, aut medulla, alioúe membro æquiualente tantisper retinet, dum alteretur, ac digeratur, inq; substantiam aliti mutetur.

Potentia coquendi est, qua nutrimentum per naturalem calorem, & humorem alteratur, ac digeritur pro uniuscuiusq; membri natura & officio. Huic tres potentiæ subijciuntur: maturatio uidelicet alimenti ui caloris in humido, cui contrariatur cruditas, qua alimentum non mollitur, neq; à calore maturatur & subigitur. Elixatio est alimēti in stomacho coctio, quæ fit calore humido: huic inquinatio opponitur, quę fit, cùm immodica humiditas est in eo, quod coquitur, aut nimia frigiditas in humido coquente, quæ alimentum impurū efficiunt, corrumpuntq;: atq; inde sanies, & alij corrupti & putridi humores nascuntur. Assatio est, cùm alimentum assatur, solidiusq; fit, à quo non solùm carnea membra nutriunt, sed & cartilaginea, ossaq;. Huic opponitur imper

fecta

 72

fecta atq; incocta assatio, qua alimentum non fit ritè solidum, neq; transit in membra subtilia aut solida, sed totum ferè mutatur in stercora &excrementa saniosa purulentaq;,unde scabies,ulcera,aliaq; uicia nascuntur. Expellēdi facultas superflua excrementaq; alimenti: utpote urinam, stercus, sudorem, aliosue humores ex corpore flauæ bilis auxilio expellit.

Quintuplex concoctionis ordo est. Prima cōcoctio est masticatio cibi in ore. Secūda est mutatio alimenti masticati in chylum, id est, massam instar ptisanæ uel pultis, & illa fit in uentriculo. Tertia est mutatio chyli in chymum, hoc est, in massam sanguineam quasi coagulatam:& hæc in epate perficitur. Chylus enim per pylorum in duodenum & ieiunum emittitur, ex quo uenæ mesaraicæ rapiunt id,quod purius est, & transuehūt in epar: lutulentum uerò ex ieiuno pellitur ad inferiora intestina. In chymo sunt quatuor humores: rubra bilis magna ex parte deriuat in folliculum fellis:multum atræ bilis in splenem transmittitur : aquosa superfluitas cum uentum est ad uenam cauam , plurima effundit in uenas emulgētes,& defluit ad renes & uesicam,fitq; urina. Sanguis uerò labitur ad cor, ubi dexter

B 3 uentri-

uentriculus haurit & reddit sanguinem, ac uitali calore temperat, ut idoneum fiat nutrimentum: atque hæc est quarta concoctio: pars quoque sanguinis deriuatur in sinistrum uentriculum, & uertitur in spiritus uitales. Quinta fit in uenis: ex dextro enim uentriculo cordis spargitur sanguis rursus per omnia corporis membra in uenas, & in earum extremitatibus fit humiditas secunda, cambiũ uocata, quæ iam membris apponitur, adglutinatur, & assimilatur. Porrò uicium prioris concoctionis nõ potest corrigi in posteriore. Quare cùm stomachus nõ fecit suum officium, nunq̃ fit ex chylo bonus sanguis, &c.

De augmentatiuo & generatiuo.

CAPVT IIII.

Augmentatiuũ est cõuersio alimenti extrinsecus uenientis in substantiam corporis, uel membri aliti, per calorẽ naturalem, qua corpus uel membrum secundum proportionem augetur ad iustam magnitudinem, in longum, latum, & densum. Obiectum eius est alimentum quoq;, sed quatenus habet potentiam faciendi corpus maius. Organũ est epar, aliaq;

aliaq; membra principalia, in quibus, & per quæ alimentum concoctum colatur, dispargi tur'qin corpus. Cęterùm augmentatio omnis est nutritio, non tamen omnis nutritio augmē tatio: corpus enim per omnem uitam, omnibus suis membris non malè adfectis nutritur, sed non augmentatur quoad uiuit. Intensior enim calor auget iuuenile & recens corpus: medioeris & temperatus nihil auget neq; imminuit mediam ætatem: temissior factus calor nō auget, sed minuit corpus in senectute. Quatuot qualitates primæ necessariò ad augmentandi potentiam concurrunt. Calor em̄ subigit & disponit alimentum, ueluti materiā ad formam sibi homogeniam: ut assimiletur & uniatur carneum carni, osseum ossi, medul leum medullæ, & sic quidq; suo generi. Frigus membra coagulat & coaugmentat. Siccū consolidat, continuat, atq; retinet. Humidum reddit materiam facilem & tractabilem, ut ut eam informet membrorū formis. Huc non pertinet pinguefactio, quia in hac non crescūt membra, sed additur carni quædam humiditas superflua ex bono sanguine redundans.

Generandi potentia est, qua animatum cor pus generat sibi simile, ad perpetuam speciei

propagationem conseruandam. Alimentum etiam est obiectum eius, sed purius ac subtilius, & quatenus in prolificum aut fœcundum semen mutari potest, ex ultima concoctione ab epate emanans. Nonnulli tamē à cerebro, alij à medullis, reliqui ab omnibus membris æquabiliter prouenire putant. Organū in animalibus est, unde semen emanat, & præterea renes & uasa genitalia: in plantis flores & surculi.

De sensitiuo.

CAPVT V.

Sensitiuum est, quo animal uiuit, sentit, diiudicat, appetit, spirat, & loco progreditur. Sunt autem animalibus propter necessitatem & suæ salutis conseruationem inditi sensus, ut ea, quæ animalibus prosint & obsint percipiant, & accedente appetitu eligant atque accersant salutaria, declinent nocentia. In hominibus etiam ad prudentiam & intellectum multum habent momenti. Nihil enim, ut ait Aristoteles, est in intellectu, quin prius fuerit in sensu. Quare sensus sunt ueluti quidam nuncij mentis.

Obiectum sensitiui in genere, est sensibilis uel

uel passibilis qualitas. Organum est cerebrũ, à quo specialia sensuum organa emanãt. Porrò nullum obiectum absq; medio potest ab organo percipi. Sic inter uisum & colorem interponitur corpus actu perspicuum, aër uel aqua, &c.

Diuiditur sensitiuum in potentiam apprehendendi & mouendi. Vis apprehendendi, species rerum sensibilium apprehendit ac percipit: quam diuidunt in quinq; sensus exteriores: uisum, auditum, olfactum, gustum, tactũ: & tres interiores, sensum communem, phantasiam, ac memoriam.

Sensus exterior, est potentia sentiendi, quę species rerum sensibilium præsentes, non absentes percipit extrinsecus: sic uisus colorem non nisi præsentem oculis concipit, sic auditus sonum, &c. Per sensus exteriores uoluptas aut dolor animo uel corpori quæritur: ex quibus tactus & gustus sunt maximè communes homini cum bestijs ad uoluptatem & dolorem. Reliqui tres magis homini sunt peculiares: utpote uisus & auditus ad doctrinam, olfactus ad sanitatem.

Sensus interior est potentia sentiendi species rerum sensibilium non solùm præsentes,

ſed & abſentes percipiens, dijudicans, diſcernens, comparans atq; diutius conſeruans.

Senſus partim eſt potẽtia actiua, quia cum obiecto ſuo efficit ſenſionem, partim etiã paſſiua, eò quòd ab obiecto ſuo feriatur: ut à colore feritur & patitur oculus ac uiſus: à ſono auditus, &c. Quare obiectum excellens corrumpit ſenſum: ſic ab intuitu radiorum ſolariũ corrumpitur uel hebetatur uiſus: ſic ſonus magnarum bombardarum aliquando in uniuerſum aufert auditum: ita gens, quæ Nili καταράκτας, ſiue καταδοῦπα accolunt, propter excellẽtiam ſonitus, ſenſu audiẽdi prorſus carent: ita è contrario obiectum nimis deficiens immutat ſenſum, ut à uiſibili nimis tenui hebetatur uiſus, debilitanturq; oculi: inconueniens quoque & incommodum obiectum debilitat ſenſus: ut color nimis candidus diſpergit uiſum, atq; hebetat: ſic inſuauis ſonus obtundit aures, grauis odor olfactum, diſtẽperata qualitas tactum.

Mouendi uis eſt, qua mouetur animal, uel loco externè, uel ſpiritu, & pulſu internè. Hæc potẽtia aut eſt imperãs, aut proſequens: illa diuiditur in cupiditatem, ſub qua ſpes & lætitia: & iram, ſub qua metus & dolor comprehenditur: hæc in uitalem, quam medici ani

ma-

malem uirtutem nominant, cui pulsus & respiratio subijciütur: & progressiuā, ad quam contractionem, incessum, saltum, uolatum, reptationem, natationem, & uim operatiuam referunt. Sunt tamen animalia quædam imperfecta, quæ omnes illas sensitiuas potentias non habent, sed quasdam: sic ἀμφίβια, hoc est, ambiguæ uitę corpora, motu locali, & item respiratione uidentur carere.

De uisu.

CAPUT VI.

Visus est potentia percipiens oculis colorem, lucem, & lumen. Oculi, ut inquit Plato, duces nobis sunt ad Dei agnitionē, intuentes hanc pulcherrimam cœli machinam, notantes motuum uarietatem. Oculus ex tunicis quatuor, id est, membranis pellucidis, callosis, duriusculisq;, & tribus humoribus puris ac liquidis constat.

Prima atq; extrema pellicula alba pinguior & solidior, oritur à pelliculo tegente ossa frontis, & ab interiore pellicula palpebrarum, hæc ambit & circumligat oculum, ne humores eius congelascant, aut contra diffluant. Dicitur Coniunctiua, q̃a oculum capiti coniūgit.

Secun

Secunda tunica cornea dicitur,quia & colore & firmitate imitatur laminas pellucidas, ex cornu factas: in anteriore parte est perspicua,in posteriore cùm sit opaca & durior,uocatur sclirotica.

Tertiam Vueam uocant, quę circulus est intra corneã,qui uulgò Iris dicitur, propter colorum uarietatem: interdum enim cœrulea, interdum fulua cernitur. Vocatur Vuea,quia colore imitatur uuas, & est perforata. Nam Iris ambit pupillam,quæ est ipsum oculi lumen.

Quarta est Aranea intra Vueam,continens chrystallinum humorem, in quo redduntur & fulgent imagines, ac longè omnia specula claritate uincit.

Humores sunt tres: Albugineus,albo ouorum similis, sed multò tenuior est, & fluidus: continetur inter corneam, colore suo ambitũ in oculo,qui apparet candidus,pingẽs: & perueniens usq; ad araneam, ut irriget Chrystallinum,totumq; oculum. Iuuat sua subtilitate ut spiritus per eum facilè penetrent. Vitreus uitro liquefacto similis, nigredine quadam mixta albo. Nec est fluidus,sed aliquanto firmior,estq; sedes Chrystallini humoris,ac magna pars pupillæ. Præstantissimus humor est Cry-

stal-

stallinus, qui à vitreo, ut inquit Galenus, nutritur, & ambo parte aliqua continenť intra Araneam. Est autem hic humor, tanquam lucidissimum speculum, non aliunde petita luce, sed sua natura lucens, & cæteras oculi partes, in quibus est lumē, illuminans, in hoc immediatè fit uisio. Nec est fluidus humor, sed paulò firmior penè ut cæra, q̃ recipere imagines possit, & tanquam gemma in media pupilla fulget. Interdū fulgor effundit lumen extra oculos, ut in Cattis. Organum igitur uisus est oculus, seu potius Crystallinus humor, qui per duos neruos opticos, id est, uisiuos, à cerebro bifurcatim descendentes, alter ad oculum dextrum, alter ad sinistrum suam potentiam, spiritum ac uitam suscipit. Ac per eosdem neruos species ab oculis susceptæ mittuntur ad cerebrum, & ad sensum communem. Proprium obiectum uisus est ipse color, cui lucem cum lumine adijciunt.

Lux primo die à deo creata est, Gen. 1. ante solem & lunā, & ante omnia corpora mixta: postea soli, lunę, stellis, igni, & plerisq; gēmis indita, quæ in tenebris etiam uidentur, & tenebras illuminant discutiuntq;. Est autem lux qualitas corporis lucidi, quatenus lucet.

Lu-

Lumen est qualitas uisibilis, à luce in corpus perspicuum, translucidum atq; transparẽs propagata ac diffusa: & est quasi color quidã perspicui corporis. Lumen recipiunt in se aër, aqua, uitrum, & pleræq; gemmæ, quæ non impediunt lucem atq; colorem à longinquo uideri. Luminis priuatio sunt tenebræ.

Color est extremitas perspicui in corpore definito, id est, corpore opaco, & non perspicuo, quæ extremitas perspicuum tangit, & beneficio luminis uidetur. Est autem color tantùm in corporibus mixtis: nam incorporea et corpora simplicia propriè non sunt colorata, sed lucida, aut perspicua, aut merè opaca: ut terra elemẽtaris. Species coloris sunt septem: duo extremi, ex quibus alij componuntur, & ueluti parentes aliorum: scilicet album à luminis & caloris multitudine, nigrum à luminis paucitate, & frigidi multitudine. Quinq; sunt medij colores uel mixti: rubrum ex commixtione albi & nigri, flauum ex pluri albo & pauciore rubro, croceũ ex pluri rubro, & pauciore albo, uiride ex pluri nigro & rubro pauciore, purpureum ex pluri rubro, & pauciore nigro. Sunt & aliæ species colorum, quæ ad has referuntur.

Cæte-

Cæterùm uiſus fit iuxta Ariſtotelis ſententiam hoc modo. Species, forma & idolum ſpiritale quaſi progreditur per radium uiſiuum à re uiſa per medium διαφανὲς, id eſt, actu perſpicuum, uſq; in pupillam oculi, qui ſuſcipiat id idolum refulgens in ſe, ſicut ſpeculum ſuſcipit imaginem intuentis ſe. Radius uiſiuus eſt lumen pyramidale, multiplicatum ab obiecto uiſibili præſertim lucido, continuata generatione luminis ad uiſum oculorum: cuius quidem radij baſis eſt in re uiſa, conus autem in oculo uidente. Quanquam uerò duo ſunt oculi, unum tamen obiectum non uidetur geminum: quia ſpecies ab utroq; oculo coit in neruos opticos, qui iuncti ſunt, ut ibi receptę ſpecies concurrant.

De auditu.

CAPVT VII.

Auditus eſt ſenſus percipiens ſonũ. Eius enim proprium obiectũ ſonus eſt: medium aër uel aqua: organum, auris foris patula, ut ſonos colligere queat, intus flexuoſa ac tortuoſa: ut per anfractus huiuſmodi paulatim ſonos ad ſe ſuſcipiat, ne magnitudo ſoni ſen-

sum lædat. In imo auris est pellicula quædam super foramine ossis porosi & sicci, uelut tympani pellis extensa, quæ uocatur meninga, aëre immobili repleta. Hæc pellicula unâ cum aëre incluso, ab aëre externo impulsa sonos tanquam tympanum percipit, ac per molliorem neruũ bifurcatum quasi à cerebro ad ambas aures descendentẽ sonum ad sensum communem transmittit. Cæterùm hic neruus in dormiente à soporiferis uaporibus oppilatur, & obstruitur, quare non percipit sonum, nisi fuerit iusto maior. Tinnitus aurium oritur cũ intus uapores inclusum aërem turbant.

Sonus est qualitas ex fractione aëris orta, quæ fit collisis duobus solidis corporibus. Tria itaq; ad sonum requiruntur: corpus percutiens, corpus percussum, & aër motus, uel collisus. Sæpe etiam ab uno corpore aëre uehementer impulso fit sonus: ut cùm aër celeriter scritur uirga, cùm pannus rumpitur: ibi enĩ duæ partes aëris subito intrantes ad replendũ locũ eum, quẽ antea opplebat pannus, quę collidẽtes se sonũ generãt. Editur & sonus, cùm aër ex uesica aut alio corpore per angustum meatum expellit: & cùm ab homine per strictum os uelociter attrahitur. Species sonorum

sunt graue, acutum, & quæ sunt inter hæc media. Acutum dicitur esse, quod multum mouet auditum in paruo tempore: graue, quod parũ mouet in magno tempore.

Ad sonum refertur Echo, sonus uidelicet à corpore sibi obstante reflexus, & repercussus. Sic in locis cauernosis aut cameratis: ut in littoribus, syluis, montibus, uocem emissam iterũ audimus, debiliorem tamen, & ultimas tantũ uoces: quia uirtus reflexa infirmior est, quàm directa.

Vox est sonus ab ore animalis per naturalia instrumenta prolatus: quæ sunt pulmo, & aspera arteria, quam φάρυγγα uocant ac lingua. Quare animalia, quæ carent pulmone: ut insecta & pisces, non ẽdunt uocem, sed sonum aliquando, quem efficiunt attritu interni spiritus ad pelliculam subiectam præcordijs.

De olfactu.

CAPVT VIII.

Olfactus est potentia, qua sentit anima odores. Obiectum eius est odor: medium aër, sed piscibus aqua. Organum cerebro adiunctum est proxime supra nasum. In iunctura enim frontis & nasi, ubi sunt duæ carun-

culæ cauæ & porosæ, ex substātia cerebri ortæ, figura papillarum mulieris, quæ hauriunt odores, & transmittunt eos ad anteriores cerebri uentriculos. Hæ carunculæ cooperiuntur in homine operculo, quod intrante spiritu aperitur: in cęteris animalibus non est tectum organum hoc.

Porrò odor non est uapor, uel exhalatio, uel aliquid ex utroque consistens, quod multi crediderunt. Pisces enim in aqua olfaciūt, ubi uapor & exhalatio non habent locum. Sed est qualitas quædam humidi, per uim caloris à sicco sapido facta, alterans olfactum. Corpora, quæ non sapida, non olent etiam: ut sunt aër, aqua, & cætera simplicia, lapis quoq;, aurum, scoria æris. Duplex est odor: Nutritiuus, qui adiuuat saporem, & unà cum eo oblectat comedentes & bibentes, nec est gratus, nisi cibum aut potum appetentibus, & hic est reliquis animantibus cum homine communis. Alter est proprius homini, qui cerebrū ac spiritus recreat ac corroborat, adferens quoq; uoluptatem & delectationē saturatis cibo & potu: ut sunt odores rosæ, uiolæ, amaracini, & similium rerum, qui seruiunt peculiariter ad sanitatem. Fœtor enim uenenum est; & longè plus

plus nocet corruptus odor, quàm cibus aut alia qualitas corrupta. Cæterùm homines hebetiorem habent olfactũ, quàm canes, & quędam alia animalia, quia hominum cerebrum copiosius & humidius est. Quare & crebriori bus distillationibus capitis laborant. Nam ua pores ubi ex humano corpore ad cerebrũ adscendunt, propter eius frigiditatẽ facilè in humores resoluunt. Noia odorũ sumunt à simi litudine saporum, uel à subiectis: ut odor acutus, qui celeriter & fortiter mouet sine satietate aut fastidio: grauis, qui tardius mouet, acrni nus est suauis, facilè satiat, efficitq; fastidium. Est & odor aromaticus, salsus, amarus, acutus, acetosus, unctuosus, stypticus, pinguis, dulcis, siue suauis, fœtidus, &c.

De gustu.

CAPVT IX.

GVstus est potentia apprehendens sapores. Obiectum eius est sapor. Medium est humiditas saliuæ, uel caro interius fungosa. Organum, pellicula quædam instar retis expansa in lingua super carnem porosam seu spongiosam, quæ est in linguæ superficie. Eadem pellicula & in palato sparsa est, oriturq;

à neruis, non illis, qui motum linguæ impertiunt, sed ab aliis à cerebro per palatum demissis ad linguæ radicem, qui & tactum & gustũ linguæ suppeditant, & species saporum ad cerebrum transmittunt. Cùm autem pori in lingua crudis, crassis & corruptis humorib^9 sunt infecti: ut accidit febricitantibus, dulcia plerũque, amarum, ac peregrinum saporem adferunt.

Sapor est qualitas gustabilis, ex humido ui caloris in sicco terrestri digesto. Species saporis sunt octo: duæ simplices & contrariæ, dulce & amarum: reliquæ compositæ aut mediæ, pingue, salsum, acre, austerum, acerbum, acidum. Dulcis sapor naturæ sanguinis & carnis conuenit, quare & efficacissimam nutriẽdi uim habet, sed amarus non nutrit: reliqua pro suo gradu, hoc est, prout propius accedunt ad illa extrema, uel longius discedũt. Et ideo dul cibus additur salsa & amara, ne nimium alatur animal, aut coctio impediatur, & ut sapor fiat iucundior. Theophrastus & amara nutrire docet, licet multò imperfectius. Non enim, inquit, essent sapores, si non alerent, cùm alere sit proprium ipsorum munus.

Est autem dulcis sapor in eis, quæ sunt tem

peratè

peratè calida, & in quibus exuberat aërea humiditas: ut uinum dulce, mel, lac.

Amarus sapor est, in quo excedit calor & terrestris siccitas: ut in bile, nitro, marrubio, absinthio, aloë. Detergit autem, exasperat, & mordet linguam.

Pinguis, in quibus calor est debilior: ut in butyro, oleo, carne. Quæ mediocria pinguia sunt, prosunt in nutrimento: quæ nimium, nocent & impediunt concoctionem, quia solent supernatare, & oppilationes efficere.

Salsus, calidus & siccus in natura terrestri crassa, qui linguam non contrahit, nec constipat, sed detergit & abluit disgregando & exsiccando, ut sal. Hic impedit putrefactiones, q̃ humiditates desiccat, extenuat, & erodit.

Acris est in natura tenui, in qua excedunt caliditas & siccitas, ut piper, zinziber, allium, cepa, calx, granum gnidium, pyrethrum: hic non solùm mordet, rodit, & exulcerat, sed etiã urit, penetrat, ac ualde dissoluit.

Austerus sapor est in natura terrestri crassa, frigida & sicca, qui asperitatem quandam in summa lingua efficit, & leuiter desiccat: sed non pellit intro, nec condensat.

Acerbus, quem recentiores aliàs stypticũ,

aliis ponticum uocant, est in natura terrestri crassa, frigida & sicca: ut fructus glandiũ, acaciæ, arbuti, castaneæ, mespila, gallæ, immatura & syluestria poma, mala cydonia. Hic sapor linguam contrahit, & introrsum pellit: constipandi, densandi & adstringendi uim habet.

Acidus est in natura tenui sicca & maximè frigida: ut oxalis, uulgò acetosa dicta. Hic sapor constringit, refrigerat, ac citra calefactionem extenuat, diuidit & uellicat, atq; appetentiam ciet.

Sunt & aliæ saporum appellationes, ut insipidus, qui non notabiliter aliquam speciem suprà dictam refert, ut cucurbitæ sapor. Plinius addit suauem, quem ueteres à dulci non discernunt.

De tactu.

CAPVT X.

TActus est potentia percipiendi qualitates tactiles. Obiectum eius est qualitas prima. calidum, frigidum, siccum, humidum: & secunda, asperum, lene, lubricum, molle, durum, glabrum, graue, leue, densum, rarum. Organum est pellicula neruea intexta, & disper-

sa,

sa ceu rete quoddam sub extrema cute per totum corpus, ex cerebro tanquam à radice orta. Aristoteles organū in corde collocat, nam inde neruos emanare putat. Medium tactus est caro uel cutis. Cæterùm pellicula neruea non spargitur per ossa, pilos, ungues, cornua, & similia, quare tactū non sentiunt. In animalibus, quę carne & neruis carent, aliud est organum tangens, isti neruo æquipollens. Atque hic sensus est omnibus animalib⁹ communis, quālibet etiā imperfectis. Sunt & obiecta quędā communia, quæ à pluribus sensibus percipiūtur: magnitudo scilicet, figura, numerus, motus, quies.

De sensu communi.

CAPVT XI.

DEscripsimus breuiter sensus exteriores, nunc interiores aggrediemur. Est autē interior sensus particularis quædam ratio in brutis ac in hominibus, quemadmodum intellectus est ratio uniuersalis in solo homine. Interiores sensus tres sunt: sensus communis, phantasia, & memoria.

Sensus communis est, qui omnium exteriorum sensuum imagines apprehendit, præsentes

sentes uel absentes, & diiudicat obiecta sensuum, ac discernit actionum differétias, quantum inter se conueniunt, uel dissentiāt. Sic oculus percipit album & nigrum, sed sensus communis discernit. Organum eius est anterior cerebri uentriculus, plus habens humiditatis: ut species facilius possit suscipere.

De imaginatiuo.

CAPVT XII.

Imaginatiuum est potētia sensitiua interior, præsentium uel absentiū sensibiliū species alius sibi imprimēs, atq; ex his similes species sensibiles aut intentiones eliciens, ac ratiocinans. Sic auis retia, quæ nimium apparēt, uitat: elicit enim sibi per illa insidias fieri. Sic lepus uiso cane elicit conceptum inimicitiæ: & ouis uiso lupo. Discernit hic sensus, & certius atq; exactius diiudicat à sensu communi cognita, elicitq; ex specie sibi obiecta, aliam similem aut dissimilem speciem, sensu exteriore quoq; perceptibilem, cùm offertur illi: ut uidens lupum pictum, concipit eius gestum atque impetum: centaurum imaginari & concipere ex homine & equo conflatum.

Huc refertur Intensio .i. conceptus imaginarius: ut cùm in aliquo concipitur esse accidens quoddam imaginarium, & insensibile: item, cùm rei incorporeæ adfingitur persona corporea, ut Fama, apud Virgil. famis, inuidiæ, somnij apud Ouidium, &c. Organum imaginatiui est medius cerebri uentriculus, paulò siccior anteriore: ut species receptas à sensu communi per neruorum spiritus altius imprimat, ac diutius retineat in absentia quoque obiecti. Alij eius organum ponunt in medio anterioris uentriculi cerebri.

De memoratiuo.

CAPUT XIII.

Memoratiuum est facultas sentiendi interior, qua rei præteritæ, & sensu perceptæ imago, ac si res ipsa esset præsens, inspicitur. Sunt qui contendunt memoriam non esse potentiam animæ, sed solùm functionem animæ, atque adeò potentiarum aliarum & præcipuè sensus communis [illegible], atque adfectionem. Est autem memoria de præterito tantùm: quare nullum animal habet memoriam, quod notitiam temporis non potest discernere. Quomodo enim meminisset, quod nõ aliquo mo-

do quid præsens, quid præteritũ, quid furum sit intelligit.

Ad hunc locum pertinet reminiscẽtia, quæ est uis animæ, qua res, quæ memoriæ excidit, reuocata inspicit ita, ut sciatur perceptã fuisse. Reminiscẽtia enim fit, cùm excidit quid è memoria non totum, sed relictis in anima uestigiis quibusdam rei oblitæ, ex quibus extinctæ penè atque amissæ rei imaginem acquirimus. Quod fit per contrarium, simile, aut propinquum: ut cùm ex intenso calore æstatis recordor hyemis præteritæ frigiditatem: cùm ex latratu canũ reminiscor maleuoli alicuius iurgia atq; obtrectatiões: cùm ex dulcedine mellis recolo dulcedinem nectaris. Hoc interest inter memoriam & reminiscentiam, quod in ter picturam recentẽ, expressam, necdum obscuratam: & picturã uetustate aut alia de causa obtenebratã. Quando autem res tota è memoria effluxit, adeò ut post receptionem perinde habeat, ac si nunquã antea fuisset cognita, id cũ iterum scitur est doctrina, non reminiscẽtia.

Organum memoriæ est posterior cerebri uentriculus, qui minus humidus est, quare ad retinendas species aptior. Et quò siccius est cerebrum, eò diutius retinet quæ didicit, sed dif-

fici-

ficilius memoriæ quid imprimitur. Quò uerò humidius, eò citius quę discit, retinet: sed facilius obliuiscitur. Sicut sigillum facilimè aquę imprimitur, sed non retinet figuram. Frigiditas & siccitas memorię pestes sunt, sicut Venus quoque: quia natiuum calorem exhaurit. Memoria etiam amittitur, posteriore parte capitis læsa. Quidam lapide ictus prorsus oblitus est literas, ut scribit Plinius. Et in illa pestilentia, quæ grassata est Athenis in ulo belli Peloponnesiaci extitit, in quibusdam, qui reualuerunt tanta obliuio, ut nec suos, nec seipsos agnoscerent. Præterea cùm cauitates cerebri implentur fecibus, hoc est, lentis & pestiferis humoribus, ut fit in apoplexia: spiritus, qui cient actiones sensuum exteriorum & interiorum, & qui suppeditant uirtutē motiuam, obruuntur, & ob id amittuntur sensus & motus.

Porrò duplex est memoria, sensitiua, quæ communis est homini cum bestijs, quam sensitiuam uocant, seu organicam: & intellectiua, quæ res ab intellectu perceptas conseruat: & est unicus thesaurus eorum omnium, quę addiscimus. Hæc est potentia non organica, soli homini peculiaris.

Tria sunt, quæ exacuunt memoriam: bo-

no scilicet ordine digerere memoriæ cōmendanda: deinde meditari attentè, sæpiusq; eadem repetere memoriæ quælibet infixa: tertiò affectu quodam peculiari lætitiæ aut doloris in rem memorandam ferri. Adiuuatur etiam naturalis memoria præceptis eius artis, quam nunc Memoratiuam uocant. Cæterùm, quod plerunq; qui ingenio ualent, sunt magis obliuiosi, accidit, quòd minus intendant animum in species intelligibiles, quas celerius comprehenduut. Sed ingenio tardiores, cùm plus intendunt animum in intellecta: firmius quoq; retinent difficulter impressas species, quemadmodum imago insculpta marmori diutius manet, quàm ceræ impressa.

De somno & uigilia.

CAPVT XIIII.

Somnus, est uinculum uel remissio primi sensitiui. Causa efficiens somni est uapor, non uiscosus aut lentus, nam hic lędit cerebrū & apoplexiam efficit: sed suauis à nutrimento eductus, qui cùm per uenas, aut meatus uenis proportionales ad cerebrum, aut quod loco cerebri est in animalibus eo carentibus deueneririt, cogitur in humorem à natiua cerebri fri

gidi

giditate, eodem modo, quo in media aëris regione uapor in pluuiam conuertitur. Hic humor rursum repercutitur deorsum, & tum descendendo obstruit meatus ipsos spirituum à corde surgentiū. Quibus spiritibus nerui sensus communis, & exteriorum sensuum destituti, claudumur & obstruuntur, ut nequeant species sensibiles sentire, & sic inducit somnus. Ille humor relabitur ad cor, & tum calor cordis per antiperistasin intenditur, & attrahit calorem ex exterioribus mēbris, quæ tum nonnihil refrigescunt. Quare quò copiosius fuerit nutrimentum, eò plures ab eo uapores surgūt, dum coquitur, qui profundiorem quoque & longiorem somnum cient: ut apparet in pueris & operarijs lassis. Nam illi propter natiuam copiam caloris cibum digerentis sunt uoratiores, & alioqui etiam humidiores. Hi labore calorem naturalem intendunt & excitant, quare cibos eò fortius concoquunt, à quibus copiosiores uapores exhalant. Somni q̄que largiores sunt in phlegmaticis & sanguineis: breuiores contrà in melācholicis ob nimiam frigiditatem & siccitatem cerebri, & in cholericis ob siccitatem. Pisces propter caloris paucitatem, & insecta, & quæ duros ocu-

los

los habent,ut cancri, breuem habent somnū. Præcipuum somni munus est, uirtutem animalem ac uitalem adiuuare & recreare:nutrimentum enim nunquam melius concoquit, quàm in somno, propter calorem naturalem collectū ad interiora membra, & organa concoctionis:& gignit somnus maiorem spirituū copiam. Si enim rectè somno utamur, multa præstat commoda. Cibum enim elaborat,humores excoquit, dolorem lenit, lassitudinem solatur, interna laxat, animi uerò ęgritudines obliterat,rationem uiciatam corrigit. Cæterū optimus somnus est nocturnus, quoniā nox naturali humiditate silentioq; somnum accersens absolutam molitur concoctionem:atque ideò fit,ut post hunc magna ex parte ad excrementa deijcienda festinemus. Interdiu enim, ut inquit Hippocrates, uigilandum: si contrà commutetur,pessimum. Tempus autem,quo interdiu dor[illegible] nri aliqui, haud satis est, ut in eo cibi perfecte conficiātur:intercisa enim ante suam horā concoctione,per meridiem exurgentes,sæpe numero acidum ructant, flatibus implentur, nonnulli fluctuatione quoque molestātur,nisi uel ex consuetudine, uel quia satis dormierunt, huiuscemodi casus effugiāt.

Quæ

Quæ enim ex longo tempore consueta sunt, Hippocrate teste, etsi deteriora sunt, insuetis minus molestare solent. Aristoteles putauit pertinere uigilias matutinas & ad salubritatem, & ad acumen ingenij, somno nocturno legitimè peracto. Implet etiam somnus, & corpulentos nos facit, teste Plinio. Vnde exijt illud Martialis in distichis de glire:

Tota mihi dormitur hyems, & pinguior illo
Tēpore sum, quo me nil nisi somnus alit.

Sed si modum excedat somnus, itidemq; uigilia, insalubres habebuntur: hæc uel à calida & sicca est intemperie plerunq;, uel ab humoris biliosi abundantia: ille ab intemperie frigida & humida, uel frigidi humoris abundantia, uel Venere nimia. Adnotauit etiam Aulus Gellius ex M. Varrone & alijs, proceritatem impediri puerorum somno nimio, & hebetiores quoq; fieri ingenijs. Porrò somnus soluitur, quando peracta est coctio, & sanguis purior à crassiore separatus fuerit: quorum ille in superiora membra propter leuitatem ablegatur, hic propter grauitatem in inferiora decidit.

A cœna exiguum interuallum, non ultra horę spacium, nec eo minus, intercedat ad somnum:

mnum: sed prius quàm te cubitum conferas, paulisper inambula: ut cibus ex orificio stomachi descendat, & stomachus claudatur. Primùm quoq; in dextro latere cubandū, ne hiet os stomachi. Est sane maxima pernicies uirium tum corporis, tum ingenij, post cœnam uigilias in multam noctem extendere, hinc enim stomachi sequitur cruditas, calor naturalis dissipatur, gignitur sanguis impurus, corpus uiciosis humoribus impletur, sequitur aut κακοχυμία, aut macies: accedunt pallor, conturbatio spirituum, atq; debilitas cerebri.

Vigilia uerò est facultas sentiendi ac mouendi in animali, à calore naturali & spiritu orta. Sunt autem somnus & uigiliæ affectiones sensus communis: & insunt omnibus animalibus per uices. Sic enim Ouidius ait:

Quod caret alterna requie durabile non est,
Hæc reparat uires, fessaq; membra leuat.

Et alibi:

Somne quies rerū, placidissime Somne deorū
Pax animi, quem cura fugit, tu pectora duris
Fessa ministerijs mulces, reparasq; labori.

Virg. Fessos sopor irrigat artus.

Martialis inter partes beatæ uitæ numerat somnum, cùm ait:

Somnū

Somnum, qui faciat breues tenebras.
Sic alibi optat:
Sit nox cum somno, sit sine lite dies.

Cicero somnum imaginem mortis nominari, atq; inde colligi, nullum in mortuis, aut morte sensum esse: quum eius simulachrum, siue umbra sensu careat. Ouidius: (gos Stulte qd est somnus gelidæ nisi mortis imago? Longa quiescendi tempora fata dabunt.

Proinde non inscite dixit Ariston apud Plutarchum in commētario De contētione ignis & aquę: ὀλίγου τοῦ βίου τοῖς ἀνθρώποις διδομένου, ὕπνος δίον τελώνης τὸ ἥμισυ ἀφαιρεῖ τούτου, id est, cùm exiguum uitæ tempus datum sit hominibus, somnus uelut publicanus dimidium eius aufert. Plato libro de legibus septimo, καθεύδων γὰρ οὐδεὶς οὐδενὸς ἄξιος, οὐδὲν μᾶλλον τοῦ μὴ ζῶντος, id est, nullus enim dormiens alicuius est precij, nihilo magis, quàm is, qui uiuus non est. Huc respexit Murmellius:

Surripitur uitæ tempus quodcunq; sopori
Additur, annorum prætereunte rota.
Est concessa breuis miseris mortalibus ætas,
Exposita innumeris pestibus atq; malis.

 De

Immodico mauis hanc si consumere somno,
Haud hominum cuiq; non odiosus eris.
Abjcient superi uultu tua dona superbo,
Desidiam ludent fœmina uirq; tuam.

De somnijs.

CAPVT XV.

Somnium, est imaginatio facta in somno à spiritibus uariè per cerebrū discurrētibus. Species enim rerum, quæ uigilando quis con ceperit, & appetiuerit, aut metuerit, in imaginatione inter dormiendū offerunt. Sic Lucret.

Et quo quisq; ferè studio defunctus adhæret:
Aut qbus in rebus multū sumus antè morati:
Atq; in qua ratione fuit contēta magis mens:
In somnis eadem plerunq; uidemur obire.
Causidici causas agere, & componere leges:
Induperatores pugnare, ac prælia obire:
Nautæ contractum cum uentis degere bellū:
Nos agere hoc aūt: & naturam quęrere rerū
Semper, & inuentā patrijs exponere chartis,
& quæ sequuntur. Sic Claudianus:
Omnia, quæ sensu uoluunt, uota diurno,
Pectore sopito reddit amica quies.
Venator defessa thoro cùm membra reponit,
Mens tamen ad syluas & sua lustra redit.
Iudicibus lites, aurigæ somnia currus,

Vataq; nocturnis meta cauetur equis.
Aliquando certi humores, quorū redundantia aut agitatio mouet imaginationem, seu spiritus, somnia efficiunt. Sic cholericus humor, ignea & præcipitia somnia parit, sanguineus amœna. phlegmaticus aquea & pigra, melancholicus monstrosa & horribilia.

Eodē modo Ephialtæ fiūt in somno, cùm ex continua crapula, aut stomachi cruditate crassus humor impedit motum thoracis, quæ compressio mouet imaginationem, ut credat thoracem premi ab aliquo alio. Sequitur que clamoris & uocis frustratio, aut incertus & indiscretus sermo. Quidam se audire credunt eos, qui in se irruerunt, & ab eis Venerem exigere, mox illos fugere, & his similia alia. Nostri uocant dæmonem insultorem, uel Incubum, alij Phaunos uocauerunt, & Phaunorum ac Incuborum ludibria & oppressiones.

Aliquādo somnium contingit ex cœli influxu, sic dominante Marte bella, Venere ludos ac choreas plerunq; somniamus. Aliquādo necessitatis, aut casus fortuiti occasio parit somnia: sic famelicus cibū somniat, sitiēs potū.

Diuinatio ex somnio est præscientia, uel prædictio quædam de futuro ex eo, quod an-

tea somniamus. Quæ aliquando diuinitus inſeritur mentibus, & monſtratur ſignificatio. Talia ſunt uaticinia Iacob, Ioſeph, Danielis, & ſimilia. Hæc diuinatio ſola certa eſt: cæteræ omnes ut obſcuræ ſunt, ita ferè incertæ, & fallaces. Depingunt tamen aliquando ſomnia futuros euentus quaſi quibuſdam allegorijs. Ita Pontanus ſcribit militem Genuæ ſomniaſſe, ſe à ſerpente deuorari: quare eo die cùm cæteri milites imponerent ſe nauibus, dimicaturi cum hoſtibus, ipſe domi ſe continuit. Sed fortuito tumultu orto in urbe alioqui tranquilla, ictus globo bombardæ, quam ſerpentem uocant, perijt. Diabolus quoque ſpectra terribilia ſomniātibus ſæpe offert, & ſuperſtitioſa ſomnia confirmantia errores, aut ſcelus iubentia.

De appetitiuo, ſeu concupiſcitiuo ſenſuum.

CAPVT XVI.

Appetitiuum eſt facultas, qua anima inclinatur & impellitur ad proſequendū, aut fugiendum id, quod ſenſu quolibet cognouit & apprehendit. Ita lupus ouem uiſam, & imaginatione cognitam, ſpe ſequitur & inhi-

at, canem metu & odio auerſatur.

Vis appetendi triplex eſt: Nutritiua, ſiue uegetatiua, quæ eſt inclinatio & procliuitas quędam in quolibet animato: ut corporis partes exhauſtæ appetunt nutrimentum, immodicę repletæ appetunt leuationem. Huc quoq; pertinet appetitio generationis. Organũ eius eſt epar.

Altera, de qua hic loquimur, ineſt omnibus animalibus & ſolis, ac ſenſus comitatur, quare à pleriſq; appetitio ſenſitiua dicitur. Hęc duplex eſt. Aut enim fit per contactum, aut ſine contactu. Quę per contactum, comprehendit ſub ſe delectationem & dolorem. Delectatio cùm tangitur, obiectum conueniens. Dolor cùm tangitur, obiectum lædens aut lacerans corporis partem. Hæc non oriuntur ab ulla cogitatione, nec tolluntur ratione. Non enim poteſt non conuenientibus qualitatibus bene adfici ſenſus, ac rurſus non conuenientibus dolere. Quæ fiunt ſine contactu, ſunt motus cordis, quibus proſequimur obiecta, quæ cogitatio ſeu uera, ſeu falſa, oſtendit eſſe conuenientia, aut fugimus incommoda. Hi motus propriè uocantur Adfectus ac πάθη.

Adfectus eſt ueluti uoluntas in animalibus

ratione carentibus, quæ solo naturæ instinctu & impetu, non electione neq; liberè feruntur. In hominibus debet parêre rationi.

Est autem adfectus duplex: Concupiscibilis & Irascibilis.

Concupiscibilis appetit, uel futurum boñ, & Spes dicitur, cui uicinus est amor: sed ardentior est: optat enim obiectum incitato corde, tanquam ad ingens bonum fruendum: uel instans bonum, & lætitia uel uoluptas nominatur.

Irascibilis auersatur quasi per iram & odium, & indignè fert, aut futurum malum: ut timor, qui & metus dicitur: aut malum præsens, ut tristitia, quæ si modum excesserit, cor constringit, premit, angit, & illud tremere, atque eius uirtutem languescere cum acri sensu doloris facit, & paulatim amissa uirtute cordis hominem prorsus extinguit.

Ira est motus cordis, quo offensionem aliquam auersatur cor, & simul conatur pœna adficere autorem, seu causam offensionis. Incandescit cor in eo motu, & incenduntur spiritus, qui sanguinem agitatum etiam inflammant, & omnium membrorum actiones conturbant.

Odium

Odium est ira inueterata, atq; habitus quidam ex ira ortus.

Pudor est uicinus iræ: est enim motus, quo conscius sibi ipsi irascit propter admissam turpitudinem, & propemodum sese punit, & simul ueretur aliorum iudicia.

Verecundia est motus metuentis turpitudinem, & indignantis, admissa turpitudine.

Misericordia, est tristitia, propter alienas miserias orta.

Inuidentia, est tristitia propter alterius felicitatem orta, quæ nihil noceat inuidenti.

Zelus est mixtus adfectus ex amore & ira. Cùm uidelicet amans aliquid, irascitur illi, à quo læditur id, quod amat: ut amore Christianæ fidei principes Christiani, bellum contra Turcam, perniciosum nostræ fidei hostem, suscipiunt.

Est & huic contrarius adfectus, cùm quis odio uirtutis gaudet propter calamitates bonorum, & improborum successus: à Græcis dicitur ἐπιχαιρεκακία.

Zelotypia, animi ægritudo est, inde proueniens, quod timeas, ne alteri contingat, quod cum nemine habere commune uelis.

Desperatio, est ægritudo sine ulla rerũ expectatione meliorum.

Organum huius potentiæ est cor. Obiectum eius bonum & malum, reuera tale, aut opinione tantũ: hæc enĩ uis aĩæ errare potest. Causa efficiens adfectuũ, est ipsa mens, & consuetudo bona uel praua, item disciplina uel inscitia. Indomitæ enim feræ & efferа ingenia mansuescunt disciplina: item corporum temperamentum. Sic sanguinei plerunque sunt hilares ac læti propter sanguinem multum & clarum, spiritumq́ puriorem. Cholerici propter spissiorem, & sanguinem calidiorem, nõ ita clarum, sunt ad iram propensi. Phlegmatici propter spiritum minus calidum, & sanguinem tenuem & aquosum, segnes sunt. Melancholici propter spiritum impuriorem, & sanguinem frigidiorem, turbidum, & crassum, semper tristes & meticulosi sunt: & solitudine gaudent, sicut frequentia sanguinei.

Adfectus quoque augentur, ac prouocantur ex influentijs planetarum, & signorum. Porrò, quò corporis temperamentum est nobilius, eò quoque puriores & generosiores habet adfectus. Sed cauere oportet, ne consuetudo praua, & mala mens hanc generositatẽ

tatem subuertat. Immoderati quoq; adfectus corrumpunt naturam, ut nimia lux oculos.

Tertia uis appetendi, rationalis dicitur, & soli homini inest, de qua postea.

De motiuo secundum locum.

CAPVT XVII.

Motiuum est facultas mouendi corpus animatum uel totum, uel aliquam partem, ex alio loco in alium, ex appetitione quadam, aut imaginatione, seu deliberatione proficiscens. Obiectum eius sunt bonum & malum, siue sint uere, siue tantum uideantur talia. Organum secundum medicos, sunt musculi; secundum Aristotelem iuncturæ, seu nerui, à corde & cerebro expansi, & sparsi per singula corporis membra, artus & articulos cohærentes, & deriuati per musculos eorum membrorum, quæ corpus uel eius partem loco promouent: ut pedes, brachia, &c. Obiectum itaque à ui apprehensiua cognitum, mouet appetitionem, quæ deinde persuadet motiuæ, ut illud obiectum uel prosequatur, tanquam bonum, uel refugiat, tanquam malum: sic lupus ouem uisam & appetitam prosequitur cursu, & refu

git canes. Appetitio enim, excitato spiritu uitali neruos impellit, qui cient musculos, hi chordas, chordæ trahunt membra. Progreditur itaque eo, quo ducit imaginatio, uidelicet ad ouem, uel longius à cane.

Musculus est caro composita & mixta ex neruo, chorda, & carne pura, quasi ligamentū membri unius cum altero.

Spiritus uitalis, est corporeus fumus ualde subtilis, ab humore & uapore subtili ex corde ortus, ope caloris naturalis, atq; toti corpori animato per arterias uenasq; diffusus.

Chordæ sunt nerui duriores, & quasi ossei, à collo ad calcaneum per membra mobilia extensi.

Nerui duplices sunt: sensitiui, qui ab anteriore parte cerebri deriuantur: & motiui, qui à posteriori parte cerebri oriuntur.

De anima rationali.

CAPVT XVIII.

Anima rationalis definitur à Mose Genesios primo, quòd sit spiritus uitæ, ad imaginem Dei creatus, & corpori humano inspiratus. A philosophis uerò in hunc modum:

Anima

Anima rationalis est ἐντελέχεια corporis physici organici, qua homo uiuit, sentit, & iotelligit primum, agitq; liberè & cum electione. Hæc soli inest homini, & sola est immortalis. Plaotarum uerò & brutorum animæ sunt quidem substantiæ incorporeæ, id est spiritus, & spiracula uitæ, sed unà eum natis eorporibus nascuntur, & mortuis moriuntur. Et quanquam brutorum nonnulla, quæ doeilia sunt, iudicium quoddam, quandamq; deliberationis imaginem habent in agendo, tamen nulla electione, nec liberè, nedum intellectu agunt: sed secundum phantasiam mero ductu, instinctu & impetu naturæ, sine ullo consilio rationeq; operantur quidquid agunt: sic apes mira opera extruunt, sed hanc ipsam arehitectonicen non dijudicant: formica colligit frumentum in æstate, nulla futuri prouidētia, sed præsentis auiditate eibi. Rationalis anima, licet sit per totum corpus dispersa, nullum tamen certum & definitum organum corporeum habet, sicut uegetatiua & sensitiua: quia corpore quiescente, & à corpore sparata, suis tamen officijs fungitur, id est, intelligit, uult, deliberat. Anima rationalis, præter officia uegetatiuæ & sensitiuæ, habet duas partes non

essentia, sed officijs distinctas: scilicet intellectiuum, & appetiuum rationis.

Cæterùm, quòd anima sit immortalis, aperte testantur sacræ literæ. Docet enim filius Dei de uita perpetua, post hanc uitam agendā, ac testatus est omnibus mortuis restituenda esse corpora, piosq; qui euangelio obtemperauerunt, in perpetua lætitia uicturos esse, fruentes Dei consuetudine. At hostes Dei, subituros esse horribiles & æternos cruciatus. Ita etiam Christus ipse interfectus reuixit, recepto suo corpore: ac reuixit unà cum eo cœtus patrum ac prophetarum, ut comitarentur ducem suū, & unà fruerentur Dei consuetudine.

Quòd autem animæ sint spiritus separabiles extinctis corporibus superstites confirmant hæ sententiæ. Matthæi decimo Christus inquit: Corpus occidunt, animam uerò occidere non possunt. Ad latronem inquit: Hodie mecum eris in paradiso. Si exhalans anima dissiparetur, aut si ad extremum diem usque dormiret, ut quidam phanatici nunc somniant, certè non uersaretur unà cum Christo. Spiritus enim hon potest dormire, aut ociosus esse. Ac paradisus significat hic uitam beatam, quæ est noua uita, luce, sapientia, iusticia,

ac lætitia cumulata, in qua omnes diuorum animæ nūc cum Christo uiuunt. Matthæi 17. Moses colloquitur cum Christo in monte. Clarè autem scriptum est in Deuteronomio, Mosen mortuum esse, & sepultum: Ergo colloquitur cum Christo anima à corpore separata. Paulus inquit: Cupio dissolui, & esse cum Christo. Et ad Corinthios: Dum in corpore commoramur, peregrè absumus à domino. Confidimus autem peregrè abituros nos esse, & commoraturos cum domino. Et Petrus ait, Christi mortui spiritum concionatū esse spiritibus in carcere. Ergo uerè sentit aīas esse spiritus separabiles. Apud Lucā recitatur historia de Lazaro in sinu Abrahæ, in qua & si figuratè nominantur sitis, digitus, lingua, tamē summa narrationis haud dubiè historica est. Nec illud alienum est ab hoc loco: Deus est Deus uiuorum. Quare cùm se nominet Deum Abrahæ, superstes est eius anima, & uiuit.

Ex ethnicis quoque philosophis, quidam aliam uitam restare existimauerūt. Plato excellentes & heroicas animas, non nimium pollutas contagio corporum, arbitratur tanquam puriores sursum euolare. Cæteras ignauas, & uoluptatibus corporum contaminatas

humi

humi uagari circa sepulchra, eaq; esse spectra iudicat. Ac in Phędone duo argumenta recenset, & de immortalitate, & de natura animæ. Horum prius est: Quæ non sunt nata ex elementis, non adficiitur corporum corruptione aut interitu, Anima non est orta ex elementis, Ergo nō extinguitur propter corporis interitum. Minorem confirmat: Impossibile est in natura elementari oriri notitias & quidem uniuersales, & de febus nō corporeis, de Deo, de numeris, de ordine, de discrimine honestorum & turpium. At has notitias tenent animæ hominum, etiam non acceptas doctrina. Ergo necesse est eas non elemētari, sed ab aliqua præstantiori ac perpetua natura oriri. Iam collige & cæteras animæ actiones, ratiocinationem & inuentionem artium, & multarum arcanarum rerum, quæ omnes significāt eam agiliorem esse, quàm sit elementaris natura. Nec insita esset nobis de Deo notitia, nisi à Deo orta esset. Præterea impossibile est, optimos quosq; tantùm ad perniciem ac interitum nasci, cōnstat autem optimos plerunq; durissimè adfligi, sæpissimè etiam à tyrannis & sceleratis alijs interfici. Necesse est igitur restare aliquē portum, in quo boni acquiescant. Eodem argu

argumẽto utuntur Chryſoſtomus & alij theologi, ad oſtendendam reſurrectionem mortuorum: & habet certè magnum pondus.

Quid autem Ariſtoteles ſenſerit, ambiguũ: nõ enim ſatis perſpicuè dicit quid ſentiat, nec integrè tractat hãc cauſam, tamẽ & ipſum apparet in hanc ſententiã inclinare, cùm dicat mentem extrinſecus accedere, & diuinum quiddam eſſe. Hæc enim ſunt eius uerba in ſecundo de generatione animalium: λείπεται δὲ τὸν νοῦν μόνον θύραθεν ἐπεισιέναι, καὶ θεῖον εἶναι μόνον. Et in ſecũdo de anima ſatis ingenuẽ diſcernit mentem humanã, ab anima ſentiente & uegetatiua. Et aliam quandam eius naturam, ac ſeparabilem eſſe fatetur, περὶ δὲ τοῦ νοῦ οὐδέπω φανερόν, ἀλλ' ἔοικε ψυχῆς γένος ἕτερον εἶναι, καὶ τοῦτο μόνον ἐνδέχεται χωρίζεσθαι, καθάπερ τὸ ἀίδιον τοῦ φθαρτοῦ. Dicit etiam intellectum, quem facientem uocauit, ſeparari poſſe, non miſtũ eſſe, nihil eum pati, & actu eſſe ſubſtantiam, item perpetuum & immortalem eſſe. Obſeruandũ & hoc eſt, quòd dicit animam nihil pati: ſed id, in quo ſit anima, & affectiones alias non eſſe animæ affectiones, ſed totius & habentis animam, quatenus habeat. Hæc enim ad id faciunt, non modò intellectum, ſed ipſam animam

mam esse immortalē sensisse Aristotelē, ita ut & reliquæ animæ qualitates maneant aliqua ex parte semper, non prorsus pereant. Si em̄ nihil patitur anima, & eatenus amare & odisse, & eiusdem generis alia sunt in suis organis, quatenus in eis sunt, id est, quatenus non possunt efficaces esse, & operari sine corporeis instrumentis, necesse est animā esse æternam, & uires plerasq; alias, præter intellectum, relinqui post mortem. Præterea quod non patitur, non est obnoxium corruptioni: quod autem non est obnoxium corruptioni, semper est: quod semper est, immortale est: ergo anima est immortalis: siquidem nihil patitur anima. Sed aliter de immortalitate animæ Aristoteles, aliter sacræ literæ & theologi docent. Aristoteles enim nullam potentiam remanere in anima dicit præter intellectum, quanquam ille intellectus est actus, non potentia propriè, post mortem. Theologi non tantùm intellectum tribuunt animæ post hanc uitam, sed etiam alias quasdam functiones, ut sunt meminisse, amare, & delectari.

De intellectiuo.

CAPVT XIX.

Intel-

INtellectiuum est uis animæ rationalis, qua homo cum singularia, tum uniuersalia percipit, cognoscit & diiudicat, ita ut uerè, aut uerisimiliter sunt. Paucorũ enim habemus perfectam notitiam. Obiectum intellectus est ens in genere, hoc est, Deus, & tota rerum uniuersitas. Verùm cùm natura hominis per Adæ lapsum uiciata sit, & tanta caligo menti offusa, ut ne corporum quidem essentiam perspicuè intelligat: tantùm abest, ut Deum ac spirituales substantias ita ut sunt, cognoscere queat: deprehendit tamen obscurè atq; tenuiter ratiocinando à posteriore, ut ex qualitatibus sen sibilibus intelligat substantias corporales, ex quibus deinde per collationẽ percipit utcũq; spirituales, & inuisibilem Dei maiestatẽ, ut inquit Apostolus Romanorum primo, ex rebus uisibilibus cognoscit. Fit autẽ intellectio hoc modo. Principiò mens singularia obiecta accipit, ex quibus deinde eruit uniuersalia, quæ Plato uocabat Ideas, atque ex his collatione quadam quascunq; res discernit, accidentia inter sese, & à substantijs semota: huic accedit ratiocinatio, quæ procul uagatur, considerat effectus, quærit causas: ut cùm animaduertimus terræ motum, quærimus unde moueatur. Sed

quia aliquando in conferendo dissimilia con iungit, & in ratiocinando contexit non necessario cohærentia, errat sæpe ac hallucinatur.

Cæterùm intellectus, ut inquit Aristoteles, est uelut tabula nuda, in qua nihil depictū est: hoc est, nulla notitia nascitur nobiscū, sed postea primùm discendo accipitur. Verùm rectius censet Plato in Menone, qui quasdam notitias, artium uidelicet principia nobiscum nasci probat, quæ in mente sunt, quamuis nō statim se proferant, sicut nec statim ingredimur. Cui diuus Paulus consentit, cùm ait, diuinitus mentibus quasdam notitias insitas esse: quòd sit Deus, quòd Deo sit obediendum: & naturæ leges. Sic enim inquit Rom. 2. Quum gentes, quæ legem (scriptam scilicet) nō habēt: naturaliter ea, quę legis sunt faciunt: eiusmodi legem (scilicet scriptam) non habentes, ipsi sibi sunt lex, quia ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium illis reddente conscientia, &c. & hæc naturæ lex instigat homines ad bonum, & obmurmurat malo, quā Theologi synterēsin uocant. Item Ouidio & Virgilio innata fuit quædam uis ad poēsin: quod Ouidius testatur:

Est Deus in nobis, agitante calescimus illo,

Sedibus æthereis spiritus ille uenit.
Sic Ciceroni innata erat talis potentia ad scientiam oratoriam: quæ postea præceptis, doctrina, & usu excitatur, & illucescunt suo tempore. Et nisi à deo haberemus principiorum certitudinem, nullas profectò habemus artes: sed Deus, ut monstraret artes, hos igniculos, hæc adminicula, & ut Plato uocat, has alas nobis addidit. Porrò intellectiuum & sensitiuum ita differunt: Sensitiuum sine detrimento nequit excellens sensibile sentire, & assidua operatione hebetatur, ac præsentia tantùm & præterita apprehendit. Sed intellectiuum contrà, quò se magis intendit, eò fit acutius, & crebra meditatione redditur agilius, & futura etiam prospicit.

De partibus intellectiui.

CAPVT XX.

INtellectiuum diuiditur in agens & patiens. Intellectiuum agens est facultas animæ rationalis cognitiua, quæ abstrahit species intelligibiles, & planè immateriales, à phantasia perceptas, aut per similitudinem excogitatas, ut significatus & perspicatius eas fingit ac di-

iudicet uera ne, an uanæ sint, easq; transmittit intellectiuo passibili non solùm cognoscendas, sed & diiudicandas, memoriæq; reponendas. A specie enim sensibili, imaginabilis: ab hac, intelligibilis oritur. Itaq; nihil est in intellectu, nisi prius id fuerit in sensu.

Intellectiuum agens est quasi sol, ut Plato inquit, in anima, & tanquam doctor docens, ad quod acumen ingenij & inuentionis pertinet. Patiens uerò est ueluti discipulus addiscens. Vtriusq; tamen uis est in eadem anima, seu intellectu, seu ingenio.

Altera diuisio: Intellectiuum, aut est contemplatiuum, aut actiuum. Contemplatiuum absq; uoluntate, appetitione, cupiditate, alijsq; animæ potentijs, nudas res comprehendit, & considerat, non propter alium finem, nisi ut sciantur: finis eius est contemplatio, scientia, & ueritas. Actiuum uerò coniunctum est cum appetitione, & similibus facultatibus, interim enim dum intelligit, expetit aliquid aut fugit, aut dum fugit aliquid, aut expetit, intelligit.

Differunt tantùm fine: illud enim contentum est eo, quòd rem ueluti præsentē intuetur: hoc propter bonum consequendum, aut malum uitandum. Cæterùm hæc diuisio nequaquam

signi-

significat diuersas potentias, sed unam potentiam uersari circa diuersa obiecta.

Diuiditur & alter intellectiuum: uidelicet in intellectiuū habitu uel actu: illud ociosum est atq; quiescens, non intendens se io speciem intelligibilem, quale pueri, inertes, ociosi, nihil cogitantes, indocti, stulti habent, atq; oēs, qui sola imaginatiua, id est, ratione particulari utuntur. Hoc in speciem intelligibilem se intendit, ut cùm ingeniosi, docti, periti, mente aliquid inquirunt, discunt, inueniunt, cogitant, iudicant: incitatq; studio, usu & meditatione.

Quartò diuiditur intellectiuum in simplex & compositum. Simplex quando cognoscit rem aut significationē unius uocabuli: ut cùm intelligit quid sit homo, quid laurus, quid iustitia, quid pater. Compositum, cùm cognoscit propositionem ueram aut falsam: ut cùm intelligimus hominem esse animal, laurum esse arborem: & hæc est secunda operatio intellectiui, illa prima.

Habitus intellectiui, secūdum Aristotelem, sunt quinq;: duo contemplatiui, quorum finis est scire: intelligentia principiorum, & scientia conclusionum: duo actiui, scilicet prudētia, cuius finis est agere: & ars, cuius finis est effi-

cere uel fabricari: quintus, sapientia, continens cuiuslibet habitus cùm doctrinam, tum usum & experientiam.

De appetitiuo rationis.

CAPVT XXI.

Appetitiuum rationis est potentia appetens bona, uel renuens mala, ab intellectu percepta, & à ratione diiudicata. Differt ab intellectiuo, quia hoc cognoscit, illud cognitum censet prosequẽdum uel auersandum, & iudicio mentis obtemperare debet. Quare hæc facultas fallitur, si intellectiuum fallatur: quod licet per se fit absolutum, tamen per accidens, ob sensuum incertitudinem, & imaginatiui errationem aberrat sæpius.

Obiectum proprium & summum Appetitiui esset Deus ipse, si natura adhuc esset integra, & non deformata: tunc enim Deum expeteremus ut summum bonum. Deinde cæteras res bonas eo ordine, quem Deus tradidit, uirtutem, uitę commoda, propter Deum. Sed nunc propter infirmitatem & caliginem, & propter conturbatam harmoniam uirium in humana mente existunt uarij errores. Quare obiectum appetitiui in non illuminatis uerbo

Dei,

Dei, est bonum finitum & malum contrariũ, quatenus ratio humanæ naturæ uel societati id esse bonum uel malum decernit. Huius boni species sunt honestum, ciuile, bona utilia, uita, uitæ commoda, uoluptates, gloria. Hinõ amant uerè Deum, quia & si credant Deum esse, tamen dubitant, utrum curet, exaudiat, & adiuuet nos. In illuminatis uerò, obiectũ eius est bonum infinitũ, id est, Deus, & cætera bona propter obedientiam præstãdam Deo. Est enim in his mens per spiritum sanctum quodammodo restituta, qui nouam lucem & nouam obedientiam per uerbum Dei in mentibus inchoat. Quare Paulus imaginem Dei, id est, mentem nostram renouare iubet agnitione Dei, iustitia, & ueritate.

Actiones appetitiui sunt uelle ac nolle: & sunt duplices: aliæ dicuntur Elicitę, quibus uis appetendi, siue uolũtas per sese, non simulans, nec alijs imperans, id quod sibi uidetur boniũ expetit, aut auersatur malum: sic auarus per se expetit opes, Ioseph ex animo auersatur adulterium, ideo non consentit uxori Potipharis, nec dormit cum ea: aliæ actiones dicuntur Imperatæ, cùm uidelicet hæc facultas sibi imperat, aut inferioribus uiribus: ut laborans febri

non uult morem gerere siti, ideo loco motiuę imperat, ne porrigat potum. Sic in Stephano & alijs martyribus, & si cor metuebat mortē, & aliquo modo secum rapiebat appetitiuum, tamen appetendi facultas erecta æterna felicitate flectitur, ut eodem bono moueat, & minus metuat. Huc referuntur omnes simulationes: ut fictitij illi dolores in falsa pœnitentia: ut cùm impius scortator simulat pœnitentiā. Porrò in sacris literis vis appetendi, cor plerunq; dicitur. Sic Christus loquitur: Ex corde exeunt cogitationes malæ, cædes, adulteria, scortationes, mendatia, blasphemiæ.

De animæ hominis origine.

CAPVT XXII.

Varia est tum philosophorum, tum theologorū de animæ hominis origine opinio. Nōnulli enim ex theologis censent eam quotidie creari, quando nascuntur homines. Alij primam tantùm creatam esse uolunt, reliquas omnes sequentes, ex prima illa satas & progenitas, aut factas ex traduce, ut ipsi loquuntur, hoc est, à parentibus, & ipsa seminū natura. Multi ex diuina substantia factas esse animas contendunt. Inuenias phanaticos quosdam

 98

quosdam, qui simul omnes factas esse opinati sunt, & postea mitti eas in corpora. Origenes putat omnes animas angelos fuisse, & propter peccata esse detrusas in hæc terrena corpora, alias in alia, pro peccati modo. Illas deniq; in dæmones mutari, si non purgentur: si purgentur, in suam naturam redire. Ex dęmonibus etiã fieri iterum angelos, si abluant sordes. Sed Platonicum, aut potius Socraticũ est hoc figmẽtum, & indignũ theologo. Omniũ hotũ opiniones reprobatæ sunt: una illa man sit, & recepta est pijs omnibus, quæ ponit oẽs nouas creari, & cum præparato nunc corpore ad recipiendã uitam coniungi, & tum creari, quãdo corpus sit in utero formatũ ad hoc, ut eam recipere possit. Est enim scriptum: Inspirauit in faciem eius spiraculum uitæ. Et consentaneum est, spiritualem naturam non oriri à corporali. Sed anima sentiens & uegetatiua sunt ex traduce, hoc est, propagantur & oriuntur ex natura seminũ: harum enim actio nulla est, nisi organica. Vt enim in plantis propagatur anima, seu uis seminalis cum semine: sic equi anima oritur ex ui seminis. Nec ratio quærenda est alia, nisi quia talis est rerum natura. Ideoq; Aristoteles inquit: Naturalissimũ

 est

est in uiuentibus, gignere aliud simile. Hieronymus etiam anathemate flagellat eos, qui ex traduce putant esse propagatas hominū animas. Tamen cùm in plantis & brutis propagantur ex traduce anima uegetatiua & sensitiua, uidetur etiam has animas in homine propagari ex traduce, quia homo nō generat imperfectius, quatenus animal est, quàm planta, aut brutum. Verùm rationalis anima tantùm à Deo creatur noua, & inseritur corporibus, ac unitur cum uegetatiua ac sensitiua, fitq; una anima. Philosophi uerò partem diuinę aut coelestis, ac perpetuæ naturæ ponunt animam rationalem. Vnde haud dubiè manauit error Manichæi, qui sensit Dei partem esse animam: & absurdissimè, ut theologus, duplicem naturam in homine statuit, bonam & malam.

De duplici ratione.

CAPVT XXIII.

Diuus Augustinus duplicem ponit rationem: superiorem & inferiorem. Superior ratio, est ipsum lumen humanæ naturæ, & quasi uis præscribens atque suadens diuina, æterna, merè honesta, atq; dissuadens his contraria:

traria: ut opera iustitię atq; fidei facienda sunt, quia Deus ipse pręcipit, quia iustificāt hoiem, qa pulchra & homine dignissima sunt. Hęc ratio malis adfectionibus obnoxia non est, sed his ueluti regina imperat: & ingenuo amore fertur ad honesta, ac timore ingenuo, non seruili cauet uicia, iuxta illud:

Oderunt peccare boni uirtutis amore,

ut fugienda sunt peccata, quia Deo & legi naturæ aduersantur, qa hominis natura indigna sunt.

Inferior uerò ratio prauis adfectionibus trahitur, & appetitiuo sensuum, atq; illecebris prauaq; delectatione ad humana, temporanea, utilia, & externa bona, sine respectu honestatis: atque proponit sibi non uerum finem bonorum, sed falsum & alienum: commodum scilicet, & uoluptatem: ut iustitia est amplectenda, quia bonam famam parit, uoluptatem adfert & commoda. Hæc cauet etiam uicia, sed timore illiberali, ac seruili: ut fugiendum est peccatum, quia demeretur pœnas, damnum & ignominiam parit, capitaliter punitur. Quòd si impunitatem sceleris uideret sibi propositam, nihil non flagitij committeret. Nam

Ode

Oderunt peccare mali formidine pœnæ.

De libero arbitrio.

CAPVT XXIIII.

STOici impiè fatalem necessitatem defendebant, ac detrahebāt omnem libertatem humanæ uoluntati: adeò etiam, ut Deum, seu fatum crederent autorem peccati: quo magis impium nihil excogitari unquam potest. Rectius Dauid: Non, inquit, Deus uolens im pietatem tu es. Oritur enim peccatum, non à fato, non natura, non fortuna, sed à libera uoluntate hominis ex instinctu diaboli. Aliquando tamen animus subitò & inconsultè in rem uoluptariam, uel auersabilem fertur. Talis enim motus non est in nostra potestate, neque statim crimini uicioùe uertitur. Nam ratio hunc moderari debet per uirtutem, frenis'que iniectis cohercere. Verùm si animus consultè rei cognitæ adsentitur, & inhiat rem illicitam, aut fugiat rem licitam, committit peccatum, etiam si non sequatur actus. Præterea actiones ciuiles homo proprijs uiribus exercere potest: ut non committere furtum, adulterium,

terium, administrare rem publicã, defendere uiduam, &c. Aliàs enim superuacanea essent consilia, deliberationes, præcepta, leges, admonitiões, ueniæ, præmia, pœnæ. Vincitur tamen hæc libertas sæpe infirmitate humanæ naturæ. Sic diabolus impellit homines etiam præstantes ad horrenda flagitia, ut in Dauide flammas aluit & excitauit, cum exarsisset amore coniugis Vriæ. Mansit tamen hic libertas. Dauid enim imperare poterat membris, ne attingerent alterius coniugem. Cæterùm uerum atque perfectum amorem Dei, ueram obedientiam legis Dei, ueram fiduciam in Deum, ueram patientiam, & constantiam in magnis periculis, uoluntas sine ope spiritus sancti efficere non potest. Sic enim Christus ait: Sine me nihil potestis facere. Spiritus tamen non tollit uoluntatem, sed emendat atque adiuuat.

De conscientia.

CAPVT XXV.

CONscientia dicitur mentis iudicium de facto nostro bono aut malo. Sic Paulus ad

ad Romanos: Testimonium reddête illis conscientia ipsorum, & inter se inuicem cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus in diem, cùm iudicabit dominus. Quemadmodum uerò nulla consolatio maior est bona conscientia & quieta, sic Ausonius:

Quæ nam summa boni? Mens quæ sibi conscia recti.

Ita nullum peius ac atrocius tormentum est mala & irrequieta conscientia: quæ admodũ apposite designaſ per Furias ac Diras poëtaȝ. Cæterùm, conscientia non est æquè recta ac syncera in hominibus. Consciẽtia em̃ impioȝ (ut Theologi dicunt) est lata, superstitiosorũ & hypocritarum stricta uel cauteriata, hæsitantium perturbata, errantium peruersa, resipiscentium à malo rectificata, piorum recta. Qualem donet nobis omnibus Deus, Amen.

Libri de anima finis.

PSALMVS CXXVII. NISI DOMInus ædificauerit domum. Qui docet Deum custodē esse uitæ nostræ, & gubernare totum uitæ cursum. P. M.

101

Quod struis, & cœlo certas educere molem,
 Frustra erit, hoc condat ni Deus autor opus.
Quod uigilas, urbem q; tuo uis Marte tueri:
 Falleris, excubias ni Deus hic tibi agat.
Et quanquam gratos somnos abruperis antè
 Quàm reuehit clarum lucifer ipse diem:
Longa dies quamuis tristi consumpta labore est,
 Ac operæ partem nox quoq; sera trahat:
Nil tamen assiduæ prosunt curæq; laborq;,
 Si non adspirent numina summa tibi.
Seruat aliq; pios rerum pater optimus, inde
 Commoda sunt uitæ cuncta petenda tibi.
Non domus ipsa sibi, non urbs creat ipsa patronos,
 Felices ciues dat q; facit q; Deus.
Impetus est qualis uolucri, rapidaq; sagittæ
 Figitur in iusso quæ procul acta loco.
Sic quocunq; rapit diuinos spiritus illos,
 Virtuti cogunt cedere cuncta suæ.
Non fortuna uiros, non uirtus deserit unquam:
 Nec ruitura suæ mœnia sunt patriæ.

PSALMVS CXXXIII.

Ecce quàm bonum.

Exiguis addit uires concordia rebus,
Et malè quassatas fulcit & auget opes.
Vtq; senis celso manantia uertice Aronis,
Confectos artus balsama larga regunt.
Siue satis ut uita redit, dum Syrius agros
Torret, si gelido rore madescat humus.
Sic ubi sunt æquo sociatæ fœdere mentes,
Fidaq; communis pectora iunxit amor.
Virtutem Deus aspirat, placidoq; fauore
Prouehit, & uitæ cuncta pericla regit.